

PRIBULA LÁSZLÓ (SZERK.): A JOGALKALMAZÁS VITATOTT
TERÜLETEI – VALLÁSSZABADSÁG ÉS EGYHÁZJOG
(DEBRECEN: PRINTART-PRESS 2015) 166.

A 2010-es választásokat követően alapjaiban változott meg hazánkban az egyházak (vallási közösségek) jogállására – jogalanyiságára, elismerésére, regisztrálására – irányuló szabályozás, amivel összefüggésben új közjogi alapokra helyeződött az állam és az egyházak kapcsolatrendszere is. A változások irányát jelezték

az Alkotmánybíróság által utóbb közjogi érvénytelenség miatt megsemmisített *2011. évi C. tv.*, illetve a gyors sebtében megalkotott, utóbb a *2013. évi CXXXI-II. tv.* által módosított, *2011. évi CCVI. tv.* rendelkezései, amelyek egyként írták felül az 1989/1990-es közjogi rendszerváltás egyik legstabilabbnak vélt alkotásának, a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló *1990. évi IV. tv.* alaprendelkezéseit. Az egyházakra, valamint az állam és az egyházak közötti kapcsolatokra vonatkozó alapelveket a 2012. január 1-je óta hatályos *Alaptörvény*, valamint az *Alaptörvény* negyedik (2013. március 25.) és ötödik (2013. szeptember 26.) módosítása alakította ki, illetve formálta tovább, miközben az alaptörvényi, illetve törvényi szintű szabályozás változásait az Alkotmánybíróság releváns határozatai is kiváltották. A szabályozás több alap- és részletkérdését ugyanakkor belföldön is és külföldön is bírálattal illették. Nem véletlen tehát, hogy intenzív szakmai figyelem kísérte és kíséri az egyházakra, valamint az állam és az egyház kapcsolataira vonatkozó szabályozás alakulását.

A bemutatandó tanulmánykötet a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara, valamint a Debreceni Református Hittudományi Egyetem szervezésében 2014. október 17-én megrendezett, „A jogalkalmazás vitatott területei – Vallásszabadság és egyházjog – Az állam egyházjogi szabályozási feladatai” című konferencián elhangzott előadások szerkesztett szövegét foglalja magában, amelyhez két további tanulmány is társult. Öröndetes, hogy a legkülönbébb jogi aspektusok mellett a tematikában a teológiai vonatkozások is megjelentek. A jogi és teológiai szempontok szükségszerű, történelmileg is determinált találkozására utal a kötethez írt ajánlásban Bölcskei Gusztáv, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem (akkori) rektora, amikor arra emlékeztet, hogy Kálvin annak idején nem teológiai, hanem jogi tanulmányokat folytatott. Az „*egyedül Istené a dicsőség*” kálvini formulája pedig azt hivatott kifejezni, hogy az uralom, kormányzás és hatalomgyakorlás sohasem válhat öncéllá (7. o.). A kormányzásra és hatalomgyakorlásra vonatkozó kálvini szentencia természetesen tértől és időtől függetlenül érvényes.

A kötet nyitó írása, a Bencze Mátyás és Drótos Richárd szerzőpáros által jegyzett, „A magyar rendes bíróságok gyakorlata a vallásszabadságot érintő ügyekben” című tanulmány abból az utólagosan verifikált munkahipotézisből indul ki, hogy a bevett keresztény egyházak jogait és érdekeit a Legfelsőbb Bíróság, illetve jogutód szerve, a Kúria „különösen erős jogi védelemben” részesíti más jogokkal és érdekekkel szemben (11. o.). A vizsgálódás körébe kizárólag olyan ügyeket vontak be, amelyeket a vallás alapértékei, identitásképző szimbólumai és a vallás szabad gyakorlata szempontjából szignifikánsnak tartottak. A fenti kritériumoknak mindössze öt ügy felelt meg a rendszerváltás óta eltelt időszakban. A tanulmány ezeket az eljárásokat mutatja be, elemzi és értékeli.

A feldolgozott jogesetek közül az egyházi autonómia értelmezésével is összefüggő nyíregyházi „Huszár-telepi iskola” ügyét szeretnénk kiemelni, egyszerűen amiatt, mert a bemutatandó kötet egyik további tanulmánya szintén kiemelten foglalkozik ezzel az ügyel, csakhogy nem a kívülálló elemző, hanem az ügyet belülről szemlélő jogtanácsos szemszögből nézve. A Bencze – Drótos szerzőpáros a

„Huszár-telepi iskola” ügyét amiatt is tartotta fontosnak, mert két, megszilárdulni látszó bírósági gyakorlat között keletkezett konfliktusként értelmezték az ügyet (21. o.). Az egyik gyakorlat alapján az intézményes keretek között folyó szabad vallás-gyakorlathoz fűződő jog elsőbbséget élvez más jogokkal szemben, a másik gyakorlat alapján viszont úgy tűnik, hogy a bíróságok következetesen kiállnak a faji alapú szegregáció bármilyen formájával szemben.

A görögkatolikus egyház a nyíregyházi önkormányzattól épületet és támogatást kapott abból a célból, hogy a Huszár-telepen egyházi fenntartású, vallási nevelést is folytató általános iskolát létesítsen. Miután a Huszár-telepen túlnyomórészt rendkívül szerény körülmények között élő roma családok laknak, számukra a legkönnyebben (és legolcsóbban) elérhető oktatási intézmény a 2011/2012-es tanévtől működő egyházi fenntartású általános iskola lett. A döntéssel egyidejűleg az önkormányzat a telepről addig ingyenesen a város más iskoláiba közlekedő buszjáratot megszüntette, illetve ingyenesség helyett bérlettámogatást biztosított. Egy civil szervezet a kialakult helyzetre tekintettel deszegregációs pert kezdeményezett, amelynek során az első és a másodfokon eljáró bíróságok a jogellenes elkülönítés megtörténtét állapították meg. A Kúria azonban teljes egészében elutasította a felperes kereseti kérelmét. A Kúria legfontosabb érve szerint a szülők nem voltak elzárva attól az információtól, hogy a megnyíló iskola vallásos nevelést is fog nyújtani, és ennek tudatában írták be oda gyermekeiket. A legfelsőbb bírói fórum arra is hivatkozott, hogy a Huszár-telepi iskolába bárki beiratkozhat, miként a Huszár-telep lakói is választhatnak más (lakóhelyüktől távolabb eső) városi iskolát gyermekeik számára. A szülők tehát, a Kúria értelmezése szerint, a világnézeti alapon történő szabad iskolaválasztáshoz való jogukat érvényesítették. A Kúria arra is hivatkozott, miszerint a szülők is kezdeményezték az iskola megnyitását, továbbá az iskola megnyitásával a roma kisebbségi önkormányzat is egyetértett (lásd 22–23. o.). A szerzőpáros véleménye szerint önmagában véve egy ingyenes buszjárat megszüntetése, továbbá egy iskola egyházi kézbe adása nem valósít meg szegregációt, *„de ha az eset többi körülményével együtt szemléljük azokat, akkor egyértelművé válik, hogy ezek a lépések sok család számára rendkívüli módon megnehezítették, vagy éppen ellehetetlenítették más iskola választását”* (23. o.). A jogi kérdés pedig nem az, hogy biztosították-e a szülők számára a világnézetüknek megfelelő oktatási intézmény megválasztásának jogát, hanem az, hogy ez a választás önkéntes volt-e. Az esettanulmány szerzői szerint a Kúria az önkéntesség kérdésének eldöntése során a bizonyítékokat egyoldalúan értékelte, így azokból megalapozatlan következtetéseket vont le. A szerzőpáros véleménye szerint a Kúria akkor járt volna el helyesen, ha új eljárás lefolytatását rendelte volna el.

A Huszár-telepi iskola ügyében született kúriai döntés az előbbtől némiképp eltérő olvasatát nyújtja Czifra Károly „Alapjogi összefüggések a jogellenes elkülönítés tilalma, az iskolaválasztás szabadsága és a vallásszabadság között” című tanulmánya, amennyiben a hangsúlyok a szülők szabad iskolaválasztási jogára helyeződnek. A tanulmány szerzője alapos áttekintést nyújt a szabad iskolaválasztás jogát biztosító nemzetközi jogi és hazai jogi normákról. A szabad iskolaválasztás jogát olyan alkotmányos alapjognak tekinti, amelyet nemzetközi szerződések és nemzet-

közi intézmények egyaránt garantálnak, miközben nincs olyan alkotmányos alapjog, vagy alkotmányos érték a szerző megítélése szerint, amelynek érvényesülése érdekében a szülők iskolaválasztáshoz fűződő alkotmányos jogát korlátozni, vagy eltörölni lehetne (28. o.).

„Nem fordulhat így elő, hogy az egyenlő bánásmódra hivatkozva bárkit azért foszszanak meg az egyébként elérhető kedvezőbb helyzettől – konkrétan a jó közoktatástól – és szorítsanak mesterségesen egy, az elérhetőnél kedvezőtlenebb közoktatási helyzetbe, hogy azzal társadalmi célokat szolgáljanak. Az ilyen gyakorlat alapvetően sérti – a korábban megjelölt rendelkezéseken túl – a jogállamiságot, a személyek méltóságát és szabadságát, emellett erkölcsi értelemben is legalább akkora bűn, mint a jogellenes elkülönítés.” (28. o.)

A szabad iskolaválasztás, mutat rá a szerző, természetesen nem az oktatási szegregációt tűzi ki célul, hanem „*a rideg integráció elkerülését célozza*”, és megfelel a gyermek érdekeit szem előtt tartó szülői attitűdnek (29. o.). A Kúria döntését pedig a szóban forgó Huszár-telepi iskola kapcsán amiatt tartja fontosnak, mert egy közoktatási szegregáció miatti ügyben a Kúria első alkalommal adott helyt az iskolafenntartó által hivatkozott, az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. tv. alapozott kimentési okra.¹ A szegregáció csökkentését, illetve kiegyenlítését illetően ugyanakkor arra hívta fel a figyelmet, hogy az egyház régóta bevált megoldásokkal rendelkezik (33. o.).

Fedor Tibor nagy ívű tanulmánya az állam és az egyház kapcsolatainak alakulását tekinti át a rendszerváltás időszakától kezdődően, miközben a hangsúly – a szerző szándékaival összhangban – a hatályos szabályozásra irányul (34. o.). Ennek megfelelően a tanulmány első, terjedelmében magától értetődően kisebbik része a rendszerváltás idején elfogadott alkotmányi, illetve törvényi rendelkezések, mindenekelőtt az 1990. évi IV. tv. és az arra épülő joganyag alapján mutatja be az állam és az egyház közötti kapcsolatokat alakulását, különös tekintettel az egyházalapítás feltételeire, valamint az egyházak közfeladatot ellátó tevékenységére és az ezzel is összefüggő pénzügyi kérdésekre. A szerző kiemelte, hogy az *Alkotmány*, valamint az 1990. évi IV. tv. egyaránt biztosították az állam és az egyház egymástól elválasztott működését (36. o.), miközben az Alkotmánybíróság a releváns alkotmányi és törvényi háttér alapján az állam világnézeti semlegességének kategorikus imperatívuszára is rámutatott. A tanulmány második, terjedelmesebb része tételesen és részletesen mutatja be a 2010 utáni jogi háttér változásait, illetve rávilágít a változások lehetséges motívumaira. A szerző az egyházalapítás feltételeit – tegyük hozzá: visszamenőlegesen is – szigorító törvényi előírásokat, illetve az

¹ 28. § (2) bekezdés a) pont. Nem sérti az egyenlő bánásmód követelményét, ha a közoktatási intézményben a szülők kezdeményezésére és önkéntes választása szerint olyan vallási vagy más világnézeti meggyőződésen alapuló oktatást szerveznek, amelynek célja vagy tanrendje indokolja elkülönült osztályok vagy csoportok alakítását; feltéve, hogy emiatt az oktatásban résztvevőket semmilyen hátrány nem éri, továbbá ha az oktatás megfelel az állam által jóváhagyott, államilag előírt, illetve államilag támogatott követelményeknek.

Alaptörvény változó rendelkezéseit, továbbá az alkotmánybíróági határozatokat, valamint az Emberi Jogok Európai Bíróságának a *Magyar Keresztény Mennonita egyház és Mások kontra Magyarország* ügyben 2014-ben hozott, Magyarországot elmarasztaló ítéletét tekintette át. Miközben több száz vallási közösség veszítette el a 2011-es jogszabályi változásokat követően jogszerűen szerzett státuszát, a tanulmány tételesen mutatja be az *Alaptörvény* hatályos rendelkezései szerinti vallási közösségek: az országgyűlés által bevett egyház és a vallási tevékenységet végző szervezet jogállása közötti különbségeket is. Azaz a korábbi egyszintű szabályozást a kétszintű szabályozás váltotta fel.

Fedor Tibor tanulmánya kapcsán a továbbiakban két kérdésre szeretnék még rávilágítani. Az első kérdés arra irányul, hogy tulajdonképpen mi is indokolta a mintegy húsz esztendőn keresztül működő, legfeljebb korrekciókra szoruló rendszer gyökeres megváltozását? A jogi szabályozás megváltozásának legfőbb indokát a tanulmány a hivatalos indokolással lényegében összhangban abban látja, hogy az *1990. évi IV. tv.-nyel* kapcsolatban utólag (így!) megállapítható volt, hogy miközben a lelkiismereti- és vallásszabadságot széleskörűen biztosította,

„nyilvánvalóvá vált, hogy az egyházalapítás rendkívül nagyvonalú feltételei lehetőséget adnak az alapjoggal történő visszaélésekre is, mind az egyházaknak járó állami támogatások jogosulatlan igénybe vételére, mind pedig ténylegesen nem hitéleti tevékenységet végző szervezetek egyházként történő bejegyeztetésére”.

Mindezek után jutott a kormányzat arra a következtetésre, hogy „szükséges az egyházakra vonatkozó jogi szabályozás új alapokra helyezése” (41. o.). Ehhez azonban, tehetnének hozzá, nem tűnt szükségesnek törvénymódosítás, hiszen az esetleges pénzügyi visszaéléseket már az 1990. évi IV. tv. által biztosított ügyészi fellépés alapján is ki lehetett volna szűrni. A 6/2013. (III. 1.) AB határozathoz fűzött indokolás szerint a Legfőbb Ügyészség adatai szerint az *1990. évi IV. tv.* hatálya idején

„[egyházi] szervezet megszűnésének megállapítása iránt két eredményes ügyészi keresetindítás történt, míg egy esetben ügyészi keresetre a bíróság szüntette meg a szervezetet. Közérdekű bejelentés alapján egy kiségyház alapításának körülményei során gyanú merült fel, hogy a jogi személy nyereszkedési céllal, a magasabb állami normatíva lehívhatósága érdekében jött létre, ezért magánokirat hamisítás és csalás vétségének megalapozott gyanúja miatt nyomozás indult, amelyet – mivel bűncselekmény elkövetése nem volt megállapítható –, megszüntettek”.²

A jogalkotó mégis úgy tartotta helyesnek 2011-ben, hogy az ún. biznisszegyházak kiszűrése helyett – a kivételezett egyházi körtől eltekintve – egyetlen tollvonással megszüntesse több száz vallási közösség *1990. évi IV. tv.* alapján szerzett

² 6/2013. (III. 1.) AB hat., [178]. Lásd a Társaság a Szabadságjogokért jogvédő szervezet álláspontja az egyházügyi törvény módosításáról. <http://negyedikpont.tasz.hu/tasz-allaspont/>.

jogállását. Lényegében ugyanerre az összefüggésre mutatott rá az Emberi Jogok Európai Bíróságának 2014-es ítélete, amikor arra hivatkozott, hogy Magyarország kormánya az eljárás során „nem bizonyította, hogy a hatóságok által észlelt problémára nem álltak rendelkezésére kevésbé drasztikus megoldások, mint például a bírói felülvizsgálat, vagy a bizonyítottan visszaélést elkövető egyházak feloszlatása”.³ A tanulmány kapcsán felmerülő másik kérdés pedig arra irányul, hogy a többszintű szabályozási rendszer bevezetése, valamint az egyházi státusz biztosításának parlamenti kompetenciába történő utalása mellett érvként a szerző hosszasan hivatkozott a párhuzamos külföldi megoldásokra. Az esetleges egybeesésektől függetlenül is könnyű belátni, hogy hazai viszonyaink közepette a többszintű rendszerre történő áttérés és a bevett egyházi státusz törvényhozó testület általi megadásának biztosítása egy meghaladott korszak felfogását és megoldásait tükrözik. Vissza-, nem pedig előrelépés. A tanulmánykötet szerzői közül Szathmáry Béla is eléggé egyértelműen képviseli azt az álláspontot, hogy a vallási közösségek rangsorbeli különbségének felállítását „jelentős visszalépésnek” minősül (142. o.). A lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. tv. egyes rendelkezéseit megsemmisítő 6/2013. (III. 1.) AB határozathoz fűzött párhuzamos indokolásában pedig Balogh Elemér is hasonló következtetésre jutott, amikor a többszintű szabályozás bevezetése, valamint több mint 300, korábban törvényesen bejegyzett vallási közösség jogosultságaitól történő megfosztása után az alábbiakat emelte ki: „Történelmi alkotmányunk százados fejlődéstörténetében a most vizsgált jogforrás visszalépést jelent. A jogfejlődés lényegi eleme ugyanis mindenkoron a jogkiterjesztés volt, nem pedig az alkotmányosan megszerzett jogok elvétele.”⁴

A gyakorlati tapasztalatokat foglalja össze Molnár Pál „Kétségek és tapasztalatok – Az egyházi jogi törvény alkalmazása az egyházi jogtanácsos szemszögéből” című áttekintése. A tanulmány szerzője négy terület; a 2011. évi CCVI. tv. megalkotását érintő kérdések, a jogalkalmazás során felmerülő kétségek, az egyházi törvényhez kapcsolódó gyakorlati tapasztalatok, valamint „a szükségesnek látszó további állami szabályozási feladatok” kapcsán fogalmazza meg észrevételeit és javaslatait (61. o.). Az államtól elkülönült egyházi működés értelmezése során veti fel Molnár Pál azt a tanulmánykötet több szerzője által is tárgyalt kérdést, vajon lehetséges-e az egyház belső bírósági döntéseinek állami bíróság általi felülvizsgálata (66. o.). A tanulmány szerzője azok nézetét osztja, akik *nemleges* választ adnak erre a kérdésre. Véleménye szerint az állami bíróság általi felülvizsgálat lehetősége „súlyosan sértené” az állam és az egyház egymástól elkülönült működését, miközben az egyházi belső törvényt ebben az esetben értéksemlegesen értelmezni és alkalmazni sem lehet – „az állami bíróság az adott eljárásában [...] világné-

³ *Magyar Keresztény Mennonita egyház és Mások kontra Magyarország* (70945/11, 23611/12, 26998/12, 41150/12, 41155/12, 41463/12, 41553/12, 54977/12 és 56581/12 sz. kérelmek). 96. pont, https://tasz.hu/files/tasz/imce/2015/magyar_keresztény_mennonita_egyhaz_es_masok_kontra_magyarorszag.pdf.

⁴ 6/2013. (III. 1.) AB hat., [255].

zeti semlegességét veszítene el” –, ugyanakkor egy ilyen eljárás ellentétes is lenne a kormány és a Magyarországi Református Egyház által kötött megállapodással (66–67. o.). Mindezek fényében kapnak sajátos jelentést a tanulmányt záró *de lege ferenda* felvetések közül azok, amelyek az egyházi fenntartású oktatási intézmények állami finanszírozásának előrelátható és tartós törvényi szabályozását szorgalmazzák, illetve az egyházak közszolgálati tevékenységét végző intézményeiben foglalkoztatottak közalkalmazotti jogállásának megteremtését sürgetik (75. o.). Ezek a javaslatok ugyanis aligha kompatibilisek az állam és az egyház elkülönült működésének elvével.

Ormóshegyi Zoltán „A nomosz pneumatikus megközelítése – a teológia és a jog lehetséges találkozási pontjai az egyházjogi törvényben” című írása arra irányul, hogy a Szentírás pneumatikus (Szentlélek általi) megközelítését alkalmazza a jogtudományon belül. A tanulmány azt a nem költőinek szánt kérdést járja körül, hogy miben lehet segítségére a teológia az állami egyházjognak. A szerző véleménye szerint a teológia többek között azzal segítheti az állami egyházjogot, hogy felhívja a jogalkotók és a jogalkalmazók figyelmét arra a szentírási textusra, hogy „*mikor nincs mennyei látás, elvadul a nép*”. Azaz az állami egyházjog sem lehet meg „*mennyei látás*” nélkül (79. o.). Rá kell mutatni arra, viszi tovább Ormóshegyi a gondolatot, hogy az egyházjog nemcsak *ius humanum*, hanem *ius divinum* is (uo.). Biblikus és történelmi példázatokon és párhuzamokon keresztül jut arra a következtetésre, hogy miként az emberi jogokat sem érdemes megfosztani a keresztyén (keresztény) gyökerektől, úgy az állami egyházjogot sem lehet a *ius divinum*-ról leválasztani. „*Ezek az elvek nem működnek önmagukban, hanem csak a Jézus Krisztusban való személyes kapcsolat által.*” (81. o.). Ehhez a gondolatmenethez csupán annyit fűznénk hozzá, hogy az állam világnézeti semlegessége mellett nehezen képzelhető el a *ius divinum* érvényesítése az idealiter értéksemleges, világnézetileg el nem kötelezett állami egyházjogi szabályozás során. Ugyanakkor az sem hagyható figyelmen kívül, hogy az állami egyházjog azon vallási közösségek közjogi viszonyait is szabályozza, amelyek számára a pneumatikus megközelítés teológiai szempontból teljességgel elfogadhatatlan lenne.

A tanulmánykötet szerkesztőjének, egyúttal lektorának, Pribula Lászlónak „A lelkiismereti szabadság, mint személyiségi jog? – a bírói gyakorlat dilemmája” című tanulmánya a vonatkozó nemzetközi és hazai tételes jogi szabályozás, továbbá a régi és az új Polgári Törvénykönyv, valamint az esetjog elemzése alapján jutott arra a következtetésre, hogy a lelkiismereti és vallásszabadsághoz való jog személyiségi jogként önmagában nem értelmezhető (102. o.), hiszen ez a jogosultság olyan emberi és alkotmányos jog, amely az államot kötelezi a vallás vagy meggyőződés szabad megválasztásának, valamint gyakorlásának és kinyilvánításának biztosítására (uo.). A téma szempontjából releváns bírósági ítéletek vizsgálata pedig azt mutatja, hogy „*már a régi Ptk. hatálya alatt sem volt jellemző a lelkiismereti szabadság, mint önálló személyiségi jog sérelmére alapított jogkövetkezmények alkalmazása, az új Ptk. hatálya alatt pedig ilyen rendelkezés ellentétes lenne az új polgári anyagi jogi kódex rendszerével*”, miközben a jogalkalmazás, például a

becsülethez fűződő személyiségi jog és a lelkiismereti szabadság összekapcsolódása révén, értékelte a lelkiismereti szabadsághoz fűződő különös érzékenységet (99. o.).

Schanda Balázs „Aktuális kérdések a magyar állami egyházjog köréből” című írása három területet érint: az állami egyházjog fogalmát, a vallási közösségek jogállására irányuló közép-európai megoldásokat, valamint az egyházi jogállás aktuális hazai kérdéseit. A közép-európai vallási közösségek jogállásának megoldásait bemutató rész egyértelművé teszi, hogy bizonyos standardoktól eltekintve „az állami egyházjogot nagy mértékben az egyes államok felekezeti-történelmi viszonyai alakították”, s e hagyományok és adottságok megváltoztatására az Európai Unió sem törekedett (106. o.). Az egyházi jogállás magyarországi vonatkozásairól szóló fejezet a történelmi előzményekre is figyelemmel, Fedor Tibor írásához hasonlóan, a 2011 utáni fejleményekre helyezi a hangsúlyt. Miközben a szerző figyelme a jogalkotás alakulására koncentrál, a tételes jogi változások bemutatása mögött helyenként elhalványulnak az új szabályozás és az azt tükröző jogalkalmazás problémás vonatkozásai, amit a következő példával illusztrálhatnánk. A lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. tv. melléklete 14 egyházat nevesített, amelyek külön nyilvántartásba vételi eljárás nélkül 2012. január 1-jét követően is egyháznak minősülnek. „E lista 2012. március 1-jével további 13 vallással (avagy 18 vallási közösséggel) egészült ki (a különbség abból adódik, hogy egy soron szerepel öt buddhista közösség, illetve két muszlim közösség is).” (114. o.) Ez azonban csak a mérleg egyik serpenyője. A mérleg másik serpenyőjéhez tartozik egyrészt az, hogy az új szabályozók bevezetésével – miként erre más összefüggésben hivatkoztunk – vallási közösségek sokasága veszítette el korábbi jogállását (illetve kényszerült másféle státusz felvételére), másrészt pedig az, hogy amikor a 2012. március 1-én hatályba lépő 2012. évi VII. tv. 13. cikkével (18 vallási közösséggel) kétségkívül bővítette az országgyűlés által elismert egyházak körét, a 8/2012. (II. 29.) OGY. határozat 66. cikkével (18 vallási közösséggel) történő elismerésének indokolás nélküli elutasításáról határozott. A történetek és folyamatok azáltal válnak teljesebbé, ha nagy vonalaiban látjuk, mi is van a mérleg serpenyőiben.

Schanda professzor tanulmányából az egyházi autonómia terjedelmével összefüggésben a privilegium fori („ítélkezési kiváltság”) intézményére utaló felvetést emelnénk még ki. A hatályos törvényi rendelkezések értelmében az egyházi jogi személy belső szabályokon alapuló döntését állami szerv nem módosíthatja, vagy bírálhatja felül, miként a jogszabályban nem szabályozott belső jogviszonyból eredő jogviták elbírálására sincs az állami szervnek hatásköre. Ez a rendelkezés, fogalmazott a szerző, „egyértelműen eldönti a belső egyházi rendelkezések állami bíróság előtti megtámadásával kapcsolatos felvetés sorsát is: erre a jövőben sincs lehetőség” (115. o.). Mindezt amiatt tartjuk fontosnak megemlíteni, mert a kötet szerzői közül Ormóshegyi Zoltán kifejezetten aggályosnak minősítette a privilegium fori intézményét, amely – megítélése szerint – visszaélésekre adhat okot (83. o.). Álláspontját Szathmáry Béla korábbi véleményével támasztotta alá:

„vegyük észre: ezt követően elegendő egy lelkész és egyháza közötti jogviszony formálisan belső szabályon alapuló döntéssel elbírálni, és arra hivatkozni, hogy az illető az egyházzal nem munkaviszonyban, hanem sajátos egyházi szolgáltatási viszonyban áll, már kizártuk a bírósághoz fordulás jogát.” (83. o.)

Az egyház (jelen esetben a Magyarországi Református Egyház) belső bírósági döntéseinek állami bíróság általi felülvizsgálatát ugyanakkor Molnár Pál korábban idézett tanulmányában határozottan elutasította (66. o.).

A tanulmánykötet jó néhány írása elemzi az Alkotmánybíróság lelkiismereti és vallásszabadságra, valamint az állam és az egyház közjogi kapcsolataira vonatkozó határozatait. Stumpf István „Az állam és az egyház az alkotmánybírósági döntések tükrében” című tanulmányában átfogó jelleggel foglalja össze a releváns határozatokat. Az elemzés hangsúlyai a 2010 utáni időszakra helyeződnek, vagyis arra az időszakra, amikortól a tanulmány szerzője a taláros testület tagjaként maga is részt vett a hivatkozott határozatok megalkotásában. Ezalatt a néhány esztendő alatt az alkotmány őrei bizonyos tekintetben fékező hatással voltak az állam és az egyház kapcsolatait érintő törvényi szabályozást illetően, miközben az Alaptörvény, illetve az Alaptörvény módosított rendelkezései behatárolták a lehetséges mozgásteret. Stumpf István tanulmányából az állam és az egyház kapcsolatának „fenntartott és megújult” alkotmányos elveit bemutató fejezetet emelnénk ki. E fejezeten belül veti egybe a szerző az állam és az egyház elválasztására irányuló korábbi alkotmányi rendelkezést az állam és a vallási közösségek különvált működését hangsúlyozó alaptörvényi rendelkezéssel. Miközben a taláros testület az állam és a vallási közösségek különvált működését a vallásszabadság egyik garanciájaként értelmezi (127. o.), felmerülhet a kérdés, vajon nem vezethet-e a vallási közösségek és az állam közösségi célok érdekében történő együttműködése éppen a különvált működés határvonalainak elmosódásához? Az együttműködéssel kapcsolatban a tanulmány is utalt a jogalkotó által megoldandó alkotmányjogi kérdésekre (135–136. o.). E nyitott alkotmányjogi kérdések egyike azzal függ össze, hogy miközben az együttműködés felől a törvényhozás hoz döntést, addig az Emberi Jogok Európai Bírósága korábban hivatkozott 2014-es ítélete azt az álláspontot képviselte, hogy „a politikai pártok szavazatától függő döntés nem egyeztethető össze az ezen a területen elvárt állami semlegesség elvével” (136. o.). Úgy tűnik, ennek az ellentmondásnak az áthidalását pillanatnyilag kizárólag alaptörvény-módosítással lehetne elérni. A tanulmány zárszavában Stumpf István is hivatkozik arra, hogy az országgyűlésnek, már csak a 25/2015. (VII. 7.) AB határozatban foglaltak miatt is, törvényalkotási kötelezettségei fakadtak egyes nemzetközi szerződésbe ütköző rendelkezések kiküszöbölése érdekében.

⁵ *Alaptörvény* VII. cikk (2) bek. Az állam és a vallási közösségek a közösségi célok elérése érdekében együttműködhetnek. Az együttműködésről a vallási közösség kérelme alapján az Országgyűlés dönt. Az együttműködésben részt vevő vallási közösségek bevett egyházaként működnek. A bevett egyházaknak a közösségi célok elérését szolgáló feladatokban való részvételükre tekintettel az állam sajátos jogosultságokat biztosít.

Ezt a korrekciót volt hivatott előmozdítani a már a tanulmánykötet lezárása után beterjesztett, a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló *2011. évi CCVI. tv.* és egyes kapcsolódó törvények módosításáról szóló T/7409. számú törvényjavaslat, amely az általános indokolás szerint arra is törekedett, hogy lezárja azokat a nyitott kérdéseket, amelyek a hatályos szabályozás kapcsán a hazai és nemzetközi fórumokon felmerültek. A korrekció szándékával fellépő, de a vallási közösségek korábbiaknál is kuszább kategorizálását tervbe vevő törvényjavaslatot végül nem fogadta el az országgyűlés, ami annyit jelent, hogy az évekkel korábban felmerült törvényalkotási korrekció tulajdonképpen még ma is aktuális.

Szathmáry Béla „Alkotmányossági problémák az egyházi jogalkotásban – különös tekintettel a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról szóló 2011. évi CCVI. tv. és egyes kapcsolódó törvények módosításáról szóló T/7409. számú törvényjavaslatról” című tanulmányának bevezető gondolatai az egyházi autonómia kérdéseit járják körül. Miközben a 8/1993. (II. 27.) AB határozat indokolásával egyetértésben azon a véleményen van, hogy az állam, amíg ezzel a vallásszabadságot és ezen belül az együttes vallásgyakorlat jogát nem sérti, szabad belátása szerint határozhatja meg az „egyház” alapításának feltételeit és jogállását, éles kritikát fogalmaz meg a 2010 utáni jogalkotás irányával szemben.

„Az állam [...] ezzel a jogalkotással a néhány 'egészséges' fa megóvása érdekében nem csak a fertőzött fákat vágta ki, hanem egy egész erdőt perzselt fel, megbontva ezzel a rendszerváltás óta már lassan szárba szökő vallási konszenzust, széleskörű ökumenikus együttműködést.”

A történetek nyertesei, teszi hozzá, legfeljebb a bevett egyházak lehetnek, de nem a társadalom, „következésképpen szélesebb dimenzióban a hatékonyság, s az alkalmazott módszer okán pedig a jogállamiság is erősen megkérdőjelezhető” (142. o.).

E felvezető gondolatokat követően tér át a szerző a tanulmány gerincét jelentő kérdéskör tárgyalására, vagyis arra, hogy miként hatnak a 2011. évi CCVI. tv. rendelkezései, mindenekelőtt a korábban is említett privilegium fori intézményét lényegében elismerő normák a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról. Szathmáry professzor régről ismert és e tanulmánykötetben is hivatkozott álláspontjának megfelelően amellel érvel, hogy az egyházi autonómia ily mértékű kiterjesztése – ami kizárja a világi bírósághoz fordulás lehetőségét – „jelentősen sértheti az egyházzal lelkészi szolgálati viszonyban álló jogalany érdekeit, kiszolgáltatva őt az egyházi vezetők önkényes, a belső szabályokat is megsértő rendelkezéseinek” (145. o.). Az érem másik oldalát ugyanakkor az jelenti, hogy egy esetleges jogellenes,

„akár az egyházra, akár a magánszemélyekre, akár az államra nézve károkozással járó döntést máris kivonjuk az állami hatóságok [...], az állami bíróságok felülvizsgálatának hatálya alól, s megteremtettük a döntés felülvizsgálhatatlansága okán az állami felelősségre vonás kizárásának alapjait” (145. o.).

Véleménye szerint meg kell teremteni annak a lehetőségét, hogy amennyiben az adott egyház a saját döntését a megfelelő eszközök hiányában nem tudná végre-

hajtani, akkor az állam bocsássa rendelkezésre a végrehajtás érdekében a saját „kényszerapparátusát” (146. o.). Az állami joghatóság biztosítása a szerző összegző véleménye szerint nemhogy kiüresítené, hanem éppen ellenkezőleg, tartalommal töltené meg az egyházi autonómiát, valamint az állam és az egyház elválasztásának elvét (147. o.). Nyilvánvalónak tűnik tehát, hogy egyetlen egyház, vallási közösség sem tekinthet el bizonyos jogviszonyok fennállása esetén a környező jogrendtől, nem helyezheti magát – talán még az egyházi autonómiára hivatkozással sem – a „világi” jogon kívüli/felüli helyzetbe.

A kötet záró írásaként az egyházak közszolgáltatásokban betöltött szerepét Valentényi-Szilágyi Bernadett empirikus kutatásokon is alapuló tanulmánya járja körül. A szerző mindenekelőtt a fogalomalkotás nehézségeire mutat rá, vagyis arra, hogy miközben a közszolgáltatások fogalmának meghatározásával több tudományág is foglalkozik, egységes definíció még nem született. Még a jogszabályok sem használják egységesen a közszolgáltatások fogalmát. Ezzel szemben a hatályos jog definiálja a közfeladat fogalmát (149. o.). A vonatkozó jogszabályok a lakosság közszolgáltatásokkal történő ellátását is közfeladatnak tekintik. A szerző ugyanakkor a közszolgáltatás fogalma alatt azon feladatok ellátásának biztosítását érti, „amelyek adott feltételek között, valamely mértékig közösségi szervezést igényelnek, és társadalmi közös szükségletek kielégítését szolgálják” (150. o.). Az egyházak közszolgáltatások ellátásában történő sokoldalú részvétele közvetlenül az 1990. évi IV. tv.-re vezethető vissza, miközben a feladatellátásra irányuló tételes rendelkezéseket az ágazati jogszabályok tartalmazzák. A tanulmány részletesen és adatokkal illusztrálva mutatja be, különösen az alap- és középszintű oktatás, a felsőoktatás, valamint a szociális feladatok ellátása tekintetében az egyházi közszolgáltatások alakulását. A 346 városra, köztük a fővárosra kiterjedő empirikus kutatás az egyházi közszolgáltatások mértékének és arányának felmérésére is irányult, különös tekintettel az egyházi fenntartónak történő intézményátadás jelenségére. Elgondolkodtató, hogy a kutatás keretében készült reprezentatív lakossági felmérés során a válaszadók túlnyomó többsége szerint egyértelműen pénzügyi okok húzódtak az egyházi intézményeknek történő átadás mögött. Valószínűleg ez nincs is másként. Ugyanakkor a válaszadók alig 4%-a vélekedett csak úgy, hogy az intézményátadással az önkormányzat a helyi igényekre reagált, s a válaszadók mindössze 12%-a gondolta azt, hogy a jobb minőségű oktatás reményében adták át egyházi fenntartónak az intézményeket (157–158. o.). Az áttekintést egy esettanulmány zárja, amely Hajdúböszörmény közszolgáltatás-szervezési gyakorlatát térképezte fel, különös tekintettel a vallási közösségek közreműködésére. A tanulmány összegzése szerint egyre növekvő méreteket ölt az egyházi szerepvállalás – elsősorban a pillanatnyilag kedvezőbb finanszírozási feltételek miatt – a közszolgáltatások ellátásában, miközben a szabályozók változása következtében csökkent, illetve visszaszorult az önkormányzatok és a civil szféra részesedése. Ehhez az összegző megállapításhoz mindössze annyit fűzhetünk hozzá, hogy amennyiben az egyházak, vallási közösségek közfeladat (át)vállalásához döntő mértékben állami költségvetésből származó pénzeszközöket rendelnek, könnyen illuzórikussá válhat az állam és az egyház elválasztott/különvált működése.

A tanulmányok szerzői között egyaránt találunk elméleti és gyakorlati szakembereket, akik a kötet főcímeiként is szolgáló sorozatcímet szerencsére kiterjesztően értelmezve nemcsak a jogalkalmazás, hanem a jogalkotás és a jogértelmezés legkülönbözőbb szempontjainak bemutatására, elemzésére és értékelésére is vállalkoztak. Ez a kötet egyik erénye. A kötet másik erénye pedig a tanulmányokban megfogalmazott kérdésekben rejlik, hiszen további diskurzusokra, vitákra és közös gondolkodásra serkentenek.

*Schweitzer Gábor**

* Dr. habil., tudományos főmunkatárs, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, 1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4; egyetemi docens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Államtudományi és Közigazgatási Kar, 1118 Budapest, Ménési út 5.
E-mail: schweitzer.gabor@tk.mta.hu.